

5. Герасіна Л. Політологія: Академічний курс: Підручник для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / Микола Іванович... Панов (ред. кол.). — 2. вид., перероб. і доп. — К. : Видавничий дім "Ін Юре", 2006. — 520 с.

Мехтієв Ф. Б. 51М
Науковий керівник:
к. і. н., доц. О. С. Гончарова

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди*

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІСІЙ ПО ПЕРЕГЛЯДУ СПРАВ НА ОСІБ, ЯКІ ВІДБУВАЛИ ПОКАРАННЯ ЗА ПОЛІТИЧНІ, ПОСАДОВІ ТА ГОСПОДАРСЬКІ ЗЛОЧИНИ У 1956 РОЦІ

За умов національно-культурного відродження України, розбудови її державності особливого значення набуває дослідження історії України, особливо тих її сторінок, які тривалий час не виправдано замовчувалися. У вітчизняній історії до них необхідно віднести репресивну та реабілітаційну політику вищих державно-політичних структур, яка мала місце в минулому столітті. У цьому контексті особливої наукової цінності і практичного значення набуває досвід хрущовської «відлиги», який спрямовувався на подолання жахливих явищ тоталітарного режиму, започатковував лібералізацію суспільного життя в державі, поновлення в правах безневинно репресованих за контрреволюційні, політичні, посадові та господарські злочини.

Особливе значення в осмисленні здійснення реабілітації жертв політичних репресій в УРСР займають роботи І. Вернидубова [1], Р. Подкура [3], Є. Цокура [7], Ю. Шевельова [9] та ін. Попри значну вивченість цього питання, реабілітаційні процеси другої половини 50-х – середини 60-х років залишаються малодослідженими, тоді як свого часу вони відігравали важливу роль у суспільно-політичному житті та були складовою частиною спроб реформування політичного і громадського життя.

Першим кроком у напрямі реабілітації жертв політичних репресій стала амністія за Указом від 27 березня 1953 р. [6, с. 63]. Це започаткувало, ініційований владою перегляд діяльності правоохоронних органів, перші спроби реабілітації родичів політичної еліти, державних чиновників, представників вищого армійського командного складу. Звільнення з ув'язнення було досить обмежене. Із засуджених українців за контрреволюційні злочини, що перебували у таборах, колоніях, в'язницях і висланні на поселення – 39,4 % був зменшений строк покарання, 5 % репресованих звільнені на підставі Указу «Про амністію», а 2 % вийшли на волю в результаті перекваліфікації складу злочину, прийняття рішень про припинення справ та при скасуванні

рішення про вислання на поселення. Майже 53 % репресованих було відмовлено в перегляді їхніх кримінальних справ. Із 93 тисяч лише до 848 осіб були прийняті рішення про скасування обвинувачень і припинення кримінальних справ [5, т. 1, с. 213]. Звільнення від ув'язнення на підставі перегляду кримінальних справ і встановлення нових строків ув'язнення за реально відбутими строками, як і звільнення з урахуванням злочинних дій за новими політичними обставинами в країні без зняття судимості не дає підстави оцінювати ці дії як реабілітацію.

Одразу після ХХ з'їзду партійно-державне керівництво активізувало реабілітаційну роботу щодо жертв сталінізму. Попри проведену в 1953 р. амністію у місцях позбавлення волі залишалася значна кількість ув'язнених, безпідставно обвинувачених у контрреволюційних злочинах. За цих обставин Президія ЦК КПРС 19 березня 1956 р. прийняла постанову «Про розгляд справ на осіб, які відбувають покарання за політичні, посадові та господарські злочини», у якій передбачалося: утворити Центральну комісію, яка б забезпечувала спостереження за розглядом справ, надавала допомогу утвореним на місцях комісіям Президії Верховної Ради СРСР, що мали проводити перевірку кримінальних справ політичного та господарського характеру, засуджених злочинців, що перебували в місцях позбавлення волі [5, т. 2, с. 29-31].

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 березня 1956 р. в УРСР було утворено 13 місцевих комісій. Персональний відбір кандидатур до складу комісій проводився на місцях, а потім, за поданням обкомів та ЦК КП України, ухвалювався ЦК КПРС. До складу цих комісій входили 3-7 осіб, як правило, секретар обкому партії (голова комісії), заступник голови облвиконкому, прокурор області та інші члени комісії. При кожній комісії формувався технічний апарат у складі 5-7 осіб, які звільнялися від основної роботи при збереженні заробітної плати. Матеріальне забезпечення покладалося на Раду Міністрів УРСР, керівництво роботою здійснювалося Президією Верховної Ради СРСР. Комісії мали провести роботу з відновлення в правах засуджених 16 областей республіки, у яких у 83 місцях позбавлення волі утримувалося понад 50 тисяч осіб, що підпадали під дію Указу [7, с. 135]. У тих областях, де не були утворені комісії, ЦК КП України доручив розгляд справ ув'язнених комісіям сусідніх областей.

Робота передбачалася величезна, адже у місцях ув'язнення перебувало багато засуджених і, щоб вкласти в установлений строк, комісіям потрібно було щодня розглядати 35-45 справ. Доводилося інколи працювати по 15-16 годин на добу, щоб досконало і по суті розібратися з кожною справою, провести бесіди з кожною людиною, з'ясувати всі обставини ув'язнення.

Щотижня комісії звітували перед Верховною Радою про хід розгляду справ ув'язнених. Рішення комісій про звільнення засуджених, зменшення строку покарання та передачу на поруки фіксувалися в протоколах. Їх оригінали за підписами членів комісії направлялися до адміністрацій пенітенціарних установ для негайного виконання рішень.

Упродовж місяця (станом на 20 травня 1956 р.) комісії розглянули справи 3136 осіб, у тому числі 956 неповнолітніх. У ході перевірки матеріалів кримінальних справ та проведення співбесід з ув'язненими було звільнено з місць позбавлення волі із зняттям судимості 1868 громадян, серед них 668 осіб, які відбували покарання за політичні злочини, 551 засудженому скорочено строки покарання, 156 неповнолітніх звільнено з передачею на поруки батькам, рідним, трудовим колективам, громадським та іншим організаціям [8, с. 315]. Комісії виявили численні факти безпідставного засудження громадян до непомірно суворих мір покарань. Вони констатували, що більшість засуджених відбували покарання за пособництво буржуазним націоналістам. Як правило, засуджені не заперечували своєї вини, розкаювалися і пояснювали своє пособництво під впливом погроз. Вони не брали участі у збройних діях, не ініціювали допомоги воякам УПА та й допомога була під тиском примусу незначною [1, с. 10].

Переглядаючи кримінальні справи осіб, які відбували покарання за посадові та господарські злочини, місцеві комісії зазначали, що злочинні діяння, як правило, були пов'язані з привласненням, розтратою або розкраданням матеріальних цінностей відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 4 липня 1947 р. «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного та громадського майна». Суди застосовували до винних строк позбавлення волі від 7 до 25 років. Застосування надзвичайно суворих мір покарання та позбавлення волі у тому разі, коли на це не було підстав, не сприяло вихованню засуджених, а навпаки, вони втрачали надію на майбутнє і легко потрапляли під вплив злочинців-рецидивістів. Так, наприклад, комісія Кримської області повідомляла, що станом на 1 червня 1956 р. із 136 розглянутих справ засуджених 98 осіб були ув'язнені за незначні злочини. Застосовані міри покарання не мали реальних підстав щодо складу здійснених злочинів [3, с. 65].

Комісії Президії Верховної Ради СРСР, вивчаючи матеріали безпідставно звинувачених і засуджених військовослужбовців, зауважували упереджений підхід репресивних органів до військових, які потрапили у полон. Перебування у німецькому полоні було достатнім для обвинувачення військовослужбовця у

зраді Батьківщині і осудження до 25 років позбавлення волі. Наприклад, військовий трибунал Київського гарнізону у жовтні 1950 р. засудив до 25 років позбавлення волі А. Е. Бобилєва за зраду Батьківщині. Його провина була в тому, що, будучи двічі пораненим, він потрапив у полон. Перебуваючи в таборі полонених, працював слюсарем авторемонтної майстерні, а потім у вугільних шахтах Західної Німеччини. Комісія Сталінської області переглянула кримінальну справу Бобилєва, звільнивши його з місць позбавлення волі [2, с. 102]. Вивчаючи судові справи засуджених, комісії фіксували багато випадків, коли безневинних громадян із числа репатріантів репресували.

Реабілітаційні комісії часто розглядали справи засуджених громадян за належність до релігійних сект. Як правило, це були жінки, які мали початкову освіту і фанатично вірили, що їх доля цілковито залежала від Бога, а тому повинні покійно сприймати всі добрі та погані зміни в житті. Оцінюючи ці обставини та керуючись постановою ЦК КПРС від 10 листопада 1954 р. «Про помилки у проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення» [4], місцеві комісії внесли пропозиції про недоцільність притягувати до кримінальної відповідальності за належність до релігійних сект, відвідування молитовних зібрань, читання та тлумачення у домашніх умовах Біблії та Євангелії. Розгляд матеріалів кримінальних справ та особисті співбесіди з кожним засудженим сектантом дозволили прийняти рішення про звільнення їх із місць позбавлення волі.

17 жовтня 1956 р. голова Центральної комісії А. Аристов інформував ЦК КПРС, що комісії успішно виконали поставлені перед ними завдання і завершили свою роботу у визначений строк. З їх допомогою встановлені, а потім і ліквідовані факти формально-бюрократичного розгляду скарг засуджених. На місцях було викрито чимало бюрократичних підходів щодо організації та проведення реабілітації [9, с. 74].

Оцінюючи результати діяльності Центральної комісії та її місцевих органів, слід зазначити, що вони здійснювали важливі, необхідні заходи у справі зміцнення законності в державі, відновлюючи справедливість щодо великої кількості громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вернидубов І. В ім'я справедливості // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 1998. № 1/2. С. 9-11.
2. Повернені імена. Документи, короткі біографічні довідки / Редкол. П. П. Ребро, І. С. Дерев'янка та ін. К.: Вир, 1998. Кн. 3. 2000. 349 с.
3. Подкур Р. Ю. Особливості дослідження архівно-слідчих справ ДПУ-НКВС як джерело з історії України // Архівно-слідчі

справи репресованих науково-методичні аспекти використання: Зб. наук, праць / Ред. кол. Р. Я. Пиріг. К.: Либідь, 1998. С. 63-66.

4. Постановление ЦК КПСС «Об ошибках в проведении научно-атеистической пропаганды среди населения» // Правда. 1954. 11 ноября.

5. Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы: в 2 т. / Под ред. А. Н. Яковлева. М.: МФД, 2000. Т. 1. 503 с.; Т. 2. 960 с.

6. Таджиев Т. Реабилитация в советском уголовном праве. Ташкент: ФАН, 1986. 168 с.

7. Цокур Є. Г. Проблеми реабілітації жертв політичних репресій в Україні у другій половині 50-х років // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Запоріжжя: ЗДУ, 2000. Вип. ІХ. С. 132-137.

8. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії. К.: Генеза, 2001. 560 с.

9. Шевельов Ю. У довгій черзі реабілітації // Київ. 1991. № 12. С. 72-76.

Рясна А. Р.51М

Науковий керівник:

к. і. н., доц. О. С. Гончарова

Харківський національний педагогічний університет

імені Г.С.Сковороди

РОЛЬ РПЦ В ПІДГОТОВЦІ ЛІКВІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ 1946 РОКУ

За час свого існування УГКЦ стала для українців не тільки релігією, а й символом єдності і боротьби за національне визволення і об'єднання всіх українських земель в єдину державу. Приєднання Західної України до СРСР у 1939 р. стало початком процесу гноблення і ліквідації УГКЦ як церковної структури. Головна роль в цьому процесі відводилася РПЦ як провідній релігії в СРСР, щоб не афішувати участь влади в цьому процесі. Нібито «возз'єднання» УГКЦ та РПЦ відбулося за взаємного волевиявлення і бажання віруючих і служителів УГКЦ повернутися в лоно православ'я.

Як вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії знайшла відображення значна частина аспектів проблеми ліквідації УГКЦ. Даною проблематикою займаються такі вчені як І. Андрухів [1], Б. Боцюрків [3; 4], В. Войналович [5], І. Гриньох [6]. Однак, питання участі в цьому процесі РПЦ не знайшли в них повного і всебічного розгляду.

«Розв'язання» греко-католицького питання, як засвідчили подальші події, цілком підпорядковувалося планам радянської західноукраїнських земель та комуністичної експансії в країни Східної та Центральної Європи. Актуалізація цих планів була